

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

jaargang 59 / 48

8 sept. 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Pieter Datheen bij de opkomst van de Reformatie in Frans- Vlaanderen III (slot)

UIT DE SCHRIFT

Ja en Amen

KERKEUJKLEVEN

Evangelisatie, voor álle kerken is er werk

BOEKBESPREKING

Een politieke weg van Ambrosius naar Amersfoort II

Synode-impressies

Afscheiding in Hattem

PERSSCHOUW

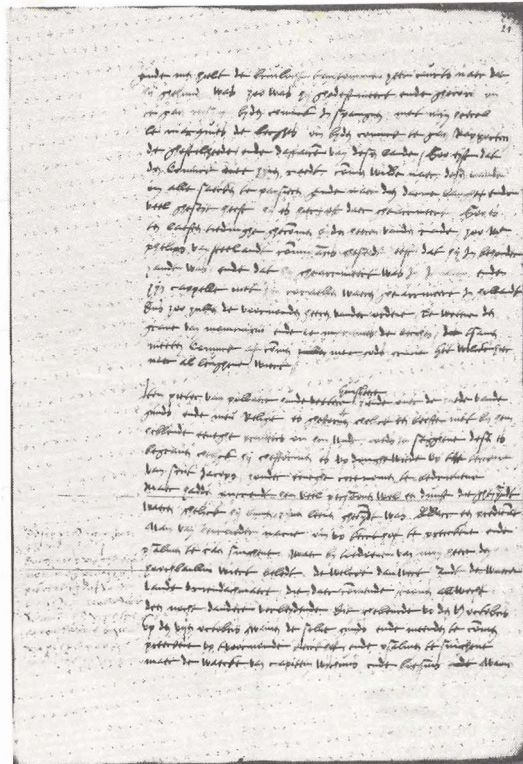
Een richtingskerk

Frans-Vlaanderen heeft
veel aan Pieter Datheen
te danken, al staat zijn
politieke handelen vaak
het meest in de aan-
dacht, zoals dat aan het
eind van het tweede
artikel tot uiting kwam,
toen het uit elkaar ge-
slagen leger van de ge-
reformeerden rond Ant-
werpen zwierf.

Fragment uit het 'Dag-
boek van Cornelis en Phi-
lip Van Campene. Er
wordt een treffende ka-
rakteristiek gegeven van
Datheens' optreden, g.v.
een begrafenis bij de St.
Jacobs-kerk op 5 Okt
1566: 'Aldaer een predi-
cant kwam (...) ghe-
naempt Mr Pieter Da-
theen (...) om up kerckhof
te preeckene ende psal-
men te gaen singhene'

Pieter Datheen bij de opkomst van de Reformatie in Frans-Vlaanderen III (Slot)

Datheen had zich ook op Antwerpen terug-
getrokken. Hij verbleef bij Marco Perez, een
rijk koopman en tevens ouderling in de gere-
formeerde kerk.³³ De kerk van Antwerpen
was, ook in verhouding tot het inwoneraantal
een grote kerk. Op 1 januari 1567 woonde
Datheen er een synode bij die nogmaals het
gewapend verzet wilde ondersteunen. In de
toenmaals grootste havenstad bezaten de ge-
reformeerden een machtspositie om reke-
ning mee te houden. Als Antwerpen gewon-
nen werd voor de Reformatie, wat kon dat
voor heel Vlaanderen betekenen! Brederode
heeft geprobeerd iets te ontketen in de
stad.³⁴ Maar voor hij er de kans toe kreeg
keerde Willem van Oranje terug uit Brussel,

793

waar hij van de landvoogdes strenge instruk-
ties had gekregen om de gereformeerden
geen duimbreed toe te geven. Van Oranje
was bekend dat hij de bloed-plakkaten af-
keurde, maar in hun verwachtingen van hem
werden de gereformeerden wel teleurge-
steld. Het geuzenleger hergroepeerde zich
onder Antwerpen, bij Oosterweel. Daar zijn
ze op de 13e maart afgemaakt door de rege-
ringstroepen, terwijl in de stad de gerefor-
meerden klaar stonden om in te grijpen.³⁵
Maar Oranje hield de poort gesloten en zo
moesten de stedelingen vanaf de muren zien
hoe hun geloofsgenoten uiteen werden gesla-
gen.
Datheen trok in het gevolg van Brederode

³³ Van Schelven, a.w. kolom
370.

³⁴ Prins, Floris 'Geschiedenis
van Antwerpen' dl. VIII, 1
(Antw. 1941); pp. 87-98.

³⁵ Zie de onder 29 en 32
genoemde ondervraging
van Jan Denijs.

Fragment van een oude landkaart van 'Westvlaanderen'; Cassel en Yperen duidelijk afgebeeld; (rechts aan de rand is nog Waterloo-Watloos te onderscheiden, zie p. 20)

KERNREDACTIE:
OR. K. MUNG (eindredacteur).
OS. C. J. SMELIK.
OR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99, 8050 AB te Hattum.

ADMINISTRATIE
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postrekening 408040
Postbus 25, 4480 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Abonnement f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

mee naar Amsterdam. En toen ook daar alles verkeerd ging reisde hij **terug** naar **Heidelberg**. Vandaar heeft hij de in het begin aangehaalde brief aan Bullinger geschreven. 'Ze hadden kunnen helpen' schrijft hij, 'de **aanzienlijken**, zonder bloedvergieten, zonder dat het hen hun geld kostte of hun aanzien; ze hadden het vaderland en de vrijheid van godsdienst kunnen redden, als ze hadden **gewild**'.³⁶ Enkele maanden later is hij wat Vlaanderen betreft nog even somber gestemd: 'Nergens zie ik uitkomst of hulp', alleen bij 'God die om Zijn eigen eer en om het heil zijner kerk al die ellende matigen moge'.³⁷

weten we niet. Wel vermelden de Acta onder art. 3 dat men hem en Jean **Taffin** (franstalige kollega in Heidelberg en een streekgenoot uit Doornik) uitgekozen heeft om de relaties te onderhouden met de franse **kerken**.³⁹ **Datheen** was a.h.w. de verpersoonlijking van het grensgebied tussen Frankrijk en Vlaanderen.

Als in 1576 te Gent de pacificatie getekend wordt breken er hoopvolle tijden aan voor de Vlaamse streken. De gereformeerde kerken spelen op de situatie in door een nationale synode te houden. In Dordrecht is die belegd in juni-aug. 1578. Ook hier wordt **Datheen** tot praeses gekozen. Speciale aandacht

■ **4. Praeses van de Gereformeerde Synode**
Datheen was er de man niet naar om zich verbitterd **terug** te trekken en **Westvlaanderen** nu maar verder te vergeten. Na een kort verblijf in Frankenthal is hij al weer op reis en nu naar Wesel. Daar zou het eerste **konvent** gehouden worden van de nederduitse gereformeerde kerken-in-de-verstrooiing.³⁸ Op deze vergadering werd **Dathenus** tot voorzitter gekozen. Juist hij met zijn ervaring en oekumenische relaties heeft de eerste **stenen** gelegd voor het verband van de **gereformeerde kerken** in Nederland en België, waarin ook de kerken van **Westvlaanderen** een eigen plaats innamen. Het **konvent** werd bevestigd in Emden-1571. Of **Datheen** ook daar ter synode is geweest

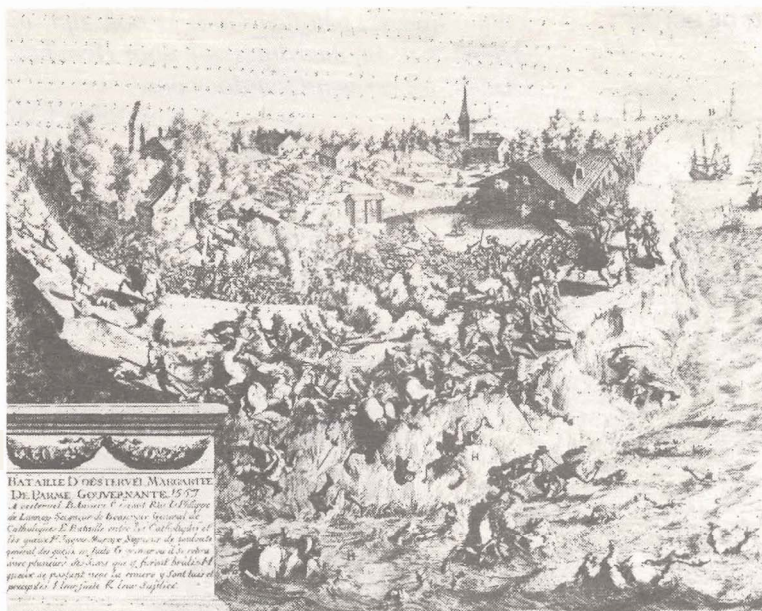
krijgen op deze synode de kerken in **Westvlaanderen**. In de verwachting van een stormachtige groei bij het invoeren van de godsdienstvrijheid ontwerpt men een indeling in provinciale synoden: 'Vlaanderen, Ghent, Brugghe, Cortryck, Oudenaerde een Synod. Ypere, Dixmude, Vuerne, Nieport, **Meenen** 'ende West lancks de Leye, **Cassel, Berghe, Borburgh, Grevelinghe** een **Synodus**'.⁴⁰ De vlaamse kerken vragen ter synode om hulp. Gent, Brussel e.a., ze vragen met aandrang om hep **Dathenus** te sturen. Waarschijnlijk in opdracht van de synode heeft **Datheen** een tussenreis gemaakt naar **Westvlaanderen**. Op 22 juli bezocht hij te Kortrijk de plaatselijke kerk. Deze riep **Datheen's** bemiddeling in voor haar beroep op

Adr. De Saravia, predikant te Londen. Datheen schreef een **ondersteuningsbrief** aan de londense **kerkeraad**⁴¹ 'niet **alleyn** **sijn** dorpen ende statelicke groote vleecken van Dienaren des Woorts onbesorght, **maer ooc** veel treffelicke steden, onder de welcke dese Stadt van Cortrijcke niet de gheringsteis, onder de welcke of sy ghelijck voormaals van den Papisten en de van den Wederdooperen is inghenomen geweest, Godt nochthans hem een groot volck versamelt heeft (...) over de duysent personen komen tot der Predicatie des goddelicken Woorts'.

■ S. 'Strijder tegen het Rijk van de Anti-christ'

Na 10 jaren was **Datheen** eindelijk terug in Vlaanderen, in Gent, waar hij **graag** werkte. Eens te meer was hij vervuld met grote verwachtingen, De tijden schenen aangebroken van heropbouw van Gods Kerk. Maar zijn enthousiasme is snel getemperd. Want in Gent moest **Datheen** zijn **hervormingsplannen** verwerklijken met andere autoriteiten dan zijn keurvorst of Willem van Oranje. Bepaalde **kringen** uit de gegoede standen zagen hun kans schoon om de oude glorie van Gent te **herstellen** en verloren gegane rechten terug te **krijgen**. Het streven naar Restauratie was groter dan de wil tot Reformatie. Door het **ongelukkig** bondgenootschap met **Hembyze** heeft **Datheen** de gereformeerde kerken in Vlaanderen veel schade berokkend.

De pacificatie werd weldra ernstig bedreigd door de 'calvinistische' republiek van Gent. En binnen enkele jaren weet Spanje de **kontrole** over Westvlaanderen terug te winnen. **Over** de strategie van de verdediging raakt **Datheen** in een ernstig **konflikt** met Oranje. De gereformeerde synode van **Middelburg-1581**⁴² heeft nog een bemiddelingspoging ondernomen, maar zonder resultaat. Voor een rechtskoliege in Utrecht heeft **Datheen** zich in 1585 moeten verantwoorden over zijn &-

De slag bij Oosterweel, 15 mrt 1567; naar een gravure van Johan Van Den Aeye uit de 17e eeuw. Op de voorstelling zien we rechts het regeringsleer a.l.v. De Beauvoir, dat de geuzen (links) de Schelde indrijft en op de vlucht jaagt

drag in Vlaanderen. Als belangrijkste drijfveer voor zijn handelwijze geeft hij op 'dat hij nooit gelezen heeft in de ganse schrift dat de overheid het neergeslagen rijk van de antichrist mag **wederop richten**'.⁴³ Daarin **verwoordt** **Datheen** zijn **voornaamste** bezwaar tegen Oranje, die door zijn politiek **Frankrijk** de Roomse godsdienst de **kans** gaf om zich te herstellen en terug te slaan als in de **Bartholomeüsnacht**. Aan zulke machten wilde **Datheen** geen voet gunnen op **vlaamse** bodem. De nagedachtenis van **Datheen** wordt doorgaans overschaduwed door zijn politieke handelen. Uit het voorgaande **moge** gebleken zijn dat Frans-Vlaanderen wel iets beters aan hem te danken heeft, al is dat door de **represie** van de Contra-Reformatie in de **vergetelheid** geraakt. **Pieter Datheen** uit Cassel was Dienaar des goddelicken Woorts, en bij zijn dienst in Frans-Vlaanderen leefde dit gebed in zijn hart:

'opdat wij **alle** met eene monde Godt van herten **prysen** mogen, **amen**'.⁴⁴

P. H. van der Laan

⁴¹Ruys, a.w. p. 137.

⁴²Janssen, H. O. 'Petrus Datheus; een blik op zijn laatste levensjaren, vooral op zijn twistzaak met Oranje' (Delft 1872); pp. 20vv Hfdst. 2' pogingen der Middelburgsche synode tot verzoening van Oranje en Datheus'.

⁴³'s Gravenzane, s.w. p. 156.

⁴⁴Dathenus, a.w. p. 66ver-80.

Gedegen

Zo mag u het verzekeringsadvies van een NVA-lid wel noemen.

assurantiebedrijf

a. de kievit

Johan de Witstraat 2
2902 HO Capelle a/d IJssel
Postbus 50 - 2900 AB Capelle a/d IJssel
Telefoon (010) 50 58 22

De NVA is de Nederlandse Vereniging van Makelaars in Assurantiën en Assurantie-adviseurs, waarvan uitsluitend assurantie-kantoren lid zijn, die zijn toegelaten o. hun vakmanschap, hun kwaliteit van advies en begeleiding.

De NVA is uw verzekering voor het beste advies.

'Want hoeveel beloften **Gods** er ook *zijn*, in Hem is het: Ja; daarom is ook door Hem het: Amen, tot eer van God door ons.'

2 Korintiërs 1,20

Ja en Amen

■ Verkeersregel

We horen het elke zondagmorgen bij de wetslezing: Ik ben de HERE, **uw** God... Dat bezittelijk voornaamwoord 'uw' is het wonder van ons leven. God geeft Zichzelf aan ons. Het kostte zijn Zoon het leven. Zijn Zoon, die ons leert God aan te spreken als: onze Vader.

Uw God.

Onze Vader.

Zo vonden wij elkaar. Hij vond ons. Daarom vonden wij Hem.

Nu staan wij in de dagelijkse werkelijkheid van het verkeer tussen Hem en ons. Verbondsomgang in en door Jezus Christus, zijn Zoon, onze Heer.

De **verkeers-regel** vinden we in de hierboven afgedrukte tekst. De regel van zijn Ja en ons Amen. God spreekt ons aan. Als Hebreeën 1,1 zegt dat Hij in het laatst der dagen gesproken heeft in de Zoon, dan is het duidelijk dat Hij spreekt, zich uitspreekt in woorden **en** daden. Dát spreken kan niet onbeantwoord blijven. Daarom is ook het Amen door ons.

Zo staat het er: dáárom! Hij trekt bij ons het antwoord er uit. Hij roept het te voorschijn. Ons Amen. In woord en daad. In belijdenis en levensstijl.

■ Christocentrisch

Deze verkeersregel van Gods Ja en ons Amen is christocentrisch bepaald. Onze Here Jezus Christus staat daarin centraal. God gaf zich aan ons in Hem. Het Ja van onze God is zijn Ja 'in Hem', zoals Paulus schrijft. En ons Amen is er en komt er 'door Hem'. Alle verbondsverkeer loopt over de Middeelaar van het verbond. De moederbelofte (Ge-

nesis 3,15) had nooit geklonken, als het daar beloofde niet 'Ja' was in Christus. Wij van onze kant kunnen alleen verkeren met onze God en **Vader**, omdat we van Jezus Christus geleerd hebben Hem zo te zien, aan te roepen en met Hem te leven. Hij kwam voor ons het recht om die aanspraak te gebruiken en de realiteit van dit verbondsleven verdienen door Zijn dood.

■ Het vaste Ja

Wij bouwen ons leven niet op drijfzand. Ons bestaan hangt niet van onzekerheden aan elkaar. God spreekt ons aan met zijn Ja. Al zijn beloften zijn Ja in Christus. Bij Hem geen slag om de arm. Geen in- en uitpraten. Geen enerzijds-anderzijds geredeneer, waarbij de zaak op losse schroeven komt of blijft en er geen knopen worden doorgehakt. God spreekt zijn Ja.

Duidelijk en klaar.

Vast en zeker.

Onfeilbaar en onwrikbaar.

Op die bodem staan wij, leven wij. Wij weten wat waar is en waarde heeft, terwijl de wereld daar hartstochtelijk naar zoekt. Wij weten dat er toekomst is voor ons en onze kinderen, altijd. We kennen het vaste Woord, waardoor de kerk al eeuwen lang vergaderd werd en vergaderd zal blijven worden tot de dag van Christus. Want onze God is de God van het Ja.

■ Het rijke Ja

'Hoeveel beloften Gods er ook zijn...' Onze God gaf en geeft een veelheid van beloften. Ze staan te lezen in de Schrift. Beloften van eeuwig leven. Van genade en herstel. Van zegen en voorspoed. Beloften voor het tijdelijke leven. Voor plant en dier. Voor hemel en aarde. Voor ons en onze kinderen. Voor heel de kosmos. Er is een geschiedenis van Gods beloften. En van hun vervulling. Door de tijd heen zijn ze, vanuit de **moederbelofte**, uitgewaaid in breedte, uitgediept in Christus. We hebben het evangelie niet op een stuivertje gekregen. Zoals onze God is, zo zijn zijn beloften: mild en overvloedig. Men zie H.C. 6,19.

■ Ons Amen

Op dát Ja zal ons Amen afgestemd moeten zijn. Het moet inhaken op de rijkdom van Gods beloften: niet leven beneden onze stand. Ons kerkelijk en christelijk leven mag niet smal zijn, eentonig, armetierig, dun en mager. Lees wat Efeziërs 3 en 4 voorhouden over de volheid van Christus en ons leven in en naar die volheid! Ons Amen moet inhaken op de vastheid van Gods beloften. Dat doen

we in onze zes belijdenisgeschriften. Geen vergeelde papieren of slechts historische documenten, maar het Amen van de kerk. In de levende omgang met de God van het verbond. Belijden is verboncswerk. Een confessie verbondsbezit. Want onze God is de God van het Ja. En wij zijn het Amen-zeggend volk van Zijn heerschappij!

H. J. J. Feenstra

Evangelisatie: voor álle kerken is er werk

De kerkeraad van Assen-Zuid diende, met steun van de kerkeraad van Assen-Noord, een verzoek in bij de Generale Synode te Heemse. Het betrof de instelling van een deputaatschap voor evangelisatie. De aanleiding tot dit verzoek vormde de omschakeling van het Landelijk Verband van Evangelisatiecommissies in een Landelijke Vereniging voor Evangelisatie-arbeid.

Berg de lopende jaargang van 'De Reformatie' meteen goed op!

Een jaargang van 'De Reformatie' op een losse stapel ergens in een donkere kast heeft nauwelijks functie.

Met een speciaal voor onze abonnees vervaardigde blauwe verzamelband kunt u makkelijk iets terugzoeken, én: het is een lust voor het oog.

Het systeem van deze band (gepatenteerde kunststof strippen) is makkelijk hanteerbaar en onverwoestbaar.

De band, geschikt voor één jaargang, kost f 22,10 (excl. verzendkosten, deze zijn bij bestelling van meer exemplaren in één keer relatief lager).

OOSTERBAAN & LECOINTRE B.V.

Westwal 45, 4461 CM Goes
Tel. 01100-15591

■ Heemse: geen evangelisatie-deputaten

Het verzoek van de kerkeraad van Assen-Zuid was verder gegaan dan de bestaande aanleiding. De synode werd niet gevraagd om een uitspraak in de vraag 'verband of vereniging?'. De kerkeraad is blijkens zijn argumentatie van mening (voonover die korrekt is weergegeven door het verslag in het Nederlands Dagblad), dat het evangelisatie-werk weer een plaats moet hebben op de kerkelijke vergaderingen. Het in te stellen zou o.m. evangelisatie-activiteiten moeten organiseren in kerkelijk dunbevolkte gebieden.

Nu is dit laatste de uitdrukkelijke doelstelling van E&R. De vereniging voert al meer dan 10 jaren haar akties juist dáár, waar mensen verblijven, die door plaatselijke kerken niet of nauwelijks worden bereikt. Is het bestaan van E&R voor de kerkeraad van Assen-Zuid toch niet voldoende kerkrechtelijk gelegitimeerd?

In feite werd met het verzoek van Assen een herziening van de besluiten van Kampen-'75 gevraagd, alhoewel dat zó niet werd gezegd. Maar de synode te Heemse heeft dat wel zo gezien. En met een beroep op haar voorganger te Kampen heeft ze het verzoek afgewezen.

Heemse-'84 heeft tegelijk een verzoek uit de kerken van de zuidelijke provincies afgewezen. In het ressort van de kerk te Brunssum-Treebeek wordt overwogen evangelisatie in samenwerking met zusterkerken aan te pakken en daarvoor een afzonderlijke predikant aan te stellen. Bij de organisatie stuitte men

op het vraagstuk van zending of evangelisatie. Het in te stellen studiedeputaatschap zou daar helderheid in moeten brengen. Assen-Zuid wilde dus werk-deputaten. Brunssum-Treebeek vroeg om studie-deputaten. Maar ook dit verzoek heeft de synode in de lijn van haar voorgangsters afgewezen.

Met deze afwijzingen heeft Heemse-'84 het gegroeide beleid in onze kerken voortgezet. Wat mindere vergaderingen afkunnen hoeft niet op meerdere terecht te komen. De classis hoeft in het evangelisatiewerk niet te doen wat de kerkeraad zelf aankan. Bij de kerkeraad ligt de bevoegdheid tot toestemming na goed overleg van lokale en interlokale evangelisatie-akties. Genabuurde kerken kunnen samenwerken als ze dat willen. Erediensten kunnen waar dan ook worden belegd door een kerkeraad (na overleg met de classis). Een dienaar-des-Woords kan voor deze speciale dienst worden beroepen. En voor alle andere evangelisatie-activiteiten kunnen broeders en zusters zich inzetten.

Geen deputaten dus: de kerken kunnen zelf aan het werk.

■ Landelijke Vereniging zonder voorbehoud

Na de uitspraak van de synode kan de pas opgerichte landelijke vereniging haar werk zonder voorbehoud gaan aanpakken. Uit alle kerken zal men er verstandig aan doen zich als lid aan te melden. Zowel evangelisatie-commissies als kerkeraden, werkgroepen en verenigingen kunnen lid worden. Wel is het jammer dat de vereniging gemeend heeft per plaatselijke kerk slechts één lid te kunnen aanvaarden. In de nieuwe opzet hoeft het streven toch niet te zijn, dat alle kerken vertegenwoordigd zijn? De vereniging pretendeert immers niet een vertegenwoordigende functie te hebben. Zij wil de evangelisatie-arbeid in Nederland ondersteunen en bevorderen. Dan is ze toch het best gediend met zoveel mogelijk leden? Leden, die zelf dicht bij de praktijk staan als commissie of werkgroep. Die niet lid zijn om vertegenwoordigd te worden (want welk belang zou de vereniging kunnen verdedigen?), maar om mee te denken, de voorlichting te ondersteunen, mee te werken aan lektuur enz., enz. Zo gezien is het zelfs aan te bevelen, dat ook regionale verenigingen lid kunnen worden. Door de statuten worden ze nu uitgesloten van het lidmaatschap. Dan zou ook E&R als één van de leden haar inbreng kunnen leveren.

■ Slagvaardig ondersteunen en bevorderen

Van de Landelijke Vereniging kunnen we voor de toekomst verwachten, dat ze het

plaatselijk werk gaat helpen met materiaal, lektuur, voorlichting, trainingen en adviezen. Een 'denktank' voor de arbeiders, en een welkome vraagbaak voor wie 'deze arbeid zullen begeleiden met toezicht en instructie'. Deels zal de vereniging het beleid kunnen voortzetten, dat door het Landelijk Verband werd gevoerd. Maar de nieuwe structuur stelt de vereniging voor de opgave om trefzeker in te spelen op de aktualiteit.

■ 'E&R', teveel hooi op haar vork

Hieraan denkend bracht ik zojuist het onmogelijk lidmaatschap van E&R ter sprake. Want toen het oude Verband met een veranderde structuur het vele werk niet aankon, deed E&R veel praktijkervaring op. Op haar voorlichtingsavonden trad ze daar ook mee naar buiten. En al gauw regende het binnen aan vragen om advies en steun. Die vragen namen zelfs zo toe, dat het bestuur kort geleden een aparte coördinator moest aanstellen voor adviesverlening en informatieoverdracht buiten de vereniging. Ook E&R kraakt in haar voegen. In het laatste nummer van het verenigingsorgaan 'Bijdragen en Berichten' wil het bestuur het middel van statutenwijziging gebruiken om greep op de situatie te houden. Volgens zijn voorstel moet aan de oude doelstelling van de vereniging worden toegevoegd: 'Ook kan de vereniging steun verlenen aan vanuit plaatselijke kerken georganiseerde projecten'.

Voorzover ik het kan beoordelen is die toevoeging onnodig en zelfs schadelijk.

Onnodig: Ook in de huidige doelstelling staat dat E&R mensen wil bereiken met het evangelie 'die door plaatselijke evangelisatiecommissies niet of moeilijk kunnen worden bereikt'.

'Niet worden bereikt', daarbij kun je denken aan campingwerk, strandwerk, waar het plaatselijk evangelisatiewerk doorgaans niet aan toe komt.

'Moeilijk worden bereikt', dat doelt op een publiek, dat het plaatselijk werk wel probeert te bereiken, maar wat zonder steun niet goed lukt.

Het daadwerkelijk met man- en vrouwkracht ondersteunen van plaatselijke activiteiten heeft dus van het begin af aan het werk van E&R getypeerd. De statuten hoeven in deze zin niet te worden aangevuld.

Schadelijk: het voorstel probeert advisering en informatieoverdracht aan plaatselijk werk onder de doelstelling te brengen. Daar dreigt nu E&R werk te gaan doen, dat door anderen in onze kerkgemeenschap gedaan kan worden. Zoiets heeft ze toch nooit willen doen? Weliswaar werd ze door de vragen uit de ker-

op het vraagstuk van zending of evangelisatie. Het in te stellen studiedeputaatschap zou daar helderheid in moeten brengen. **Assen-Zuid** wilde dus werk-deputaten. **Brunssum-Treebeek** vroeg om studie-deputaten. Maar ook dit verzoek heeft de synode in de lijn van haar voorgangsters afgewezen.

Met deze afwijzingen heeft Heemse-'84 het gegroeide beleid in onze kerken voortgezet. Wat mindere vergaderingen afkunnen hoeft niet op meerdere terecht te komen. De classis hoeft in het evangelisatiewerk niet te doen wat de kerkeraad zelf aankan. Bij de **kerkeraad** ligt de bevoegdheid tot toestemming na goed overleg van lokale en interlokale evangelisatie-akties. Genabuurde kerken kunnen samenwerken als ze dat willen. Erediensten kunnen waar dan ook worden belegd door een kerkeraad (na overleg met de classis). Een dienaar-des-Woords kan voor deze speciale dienst worden beroepen. En voor alle andere evangelisatie-activiteiten kunnen broeders en zusters zich inzetten.

Geen deputaten dus: de kerken kunnen zelf aan het werk.

■ **Landelijke Vereniging zonder voorbehoud**

Na de uitspraak van de synode kan de pas opgerichte landelijke vereniging haar werk zonder voorbehoud gaan aanpakken. Uit alle kerken zal men er verstandig aan doen zich als lid aan te melden. Zowel **evangelisatie**-commissies als kerkeraden, werkgroepen en verenigingen kunnen lid worden. Wel is het jammer dat de vereniginggemeend heeft per plaatselijke kerk slechts één lid te kunnen aanvaarden. In de nieuwe opzet hoeft het streven toch niet te zijn, dat alle kerken vertegenwoordigd zijn? De vereniging pretendeert immers niet een vertegenwoordigende **funktie** te hebben. Zij wil de evangelisatie-arbeid in Nederland ondersteunen en bevorderen. Dan is ze toch het best gediend met **zo**-veel mogelijk leden? Leden, die zelf dicht bij de praktijk staan als commissie of werkgroep. Die niet lid zijn om vertegenwoordigd te wezen (want welk belang zou de vereniging kunnen verdedigen?), maar om mee te denken, de voorlichting te ondersteunen, mee te werken aan **lektuur** enz., enz. Zo gezien is het zelfs aan te bevelen, dat ook regionale verenigingen lid kunnen worden. Door de statuten worden ze nu uitgesloten van het lidmaatschap. Dan zou ook **E&R** als één van de leden haar inbreng kunnen leveren.

■ **Slagvaardig ondersteunen en bevorderen**

Van de Landelijke Vereniging kunnen we voor de toekomst verwachten, dat ze het

plaatselijk werk gaat helpen met materiaal, **lektuur**, voorlichting, trainingen en adviezen. Een 'denktank' voor de arbeiders, en een welkome vraagbaak voor wie 'deze arbeid zullen begeleiden met toezicht en instructie'. Deels zal de vereniging het beleid kunnen voortzetten, dat door het Landelijk Verband werd gevoerd. Maar de nieuwe structuur stelt de vereniging voor de opgave om trefzeker in te spelen op de aktualiteit.

■ **'E&R', teveel hooi op haar vork**

Hieraan denkend bracht ik zojuist het **on-mogelijk** lidmaatschap van **E&R** ter sprake. Want toen het oude Verband met een verouderde structuur het vele werk niet aankon, deed **E&R** veel praktijkervaring op. Op haar voorlichtingsavonden trad ze daar ook mee naar buiten. En al gauw regende het binnen aan vragen om advies en steun. Die vragen namen zelfs zo toe, dat het bestuur kort geleden een aparte coördinator moest aanstellen voor adviesverlening en **informatieoverdracht** buiten de vereniging. Ook **E&R** kraakt in haar voegen. In het laatste nummer van het verenigingsorgaan 'Bijdragen en Berichten' wil het bestuur het middel van statutenwijziging gebruiken om greep op de situatie te houden. Volgens zijn voorstel moet aan de oude doelstelling van de vereniging worden toegevoegd: 'Ook kan de vereniging steun verlenen aan vanuit plaatselijke kerken georganiseerde projecten'.

Voorzover ik het kan beoordelen is die toevoeging onnodig en zelfs schadelijk.

Onnodig: Ook in de huidige doelstelling staat dat **E&R** mensen wil bereiken met het evangelie 'die door plaatselijke **evangelisatiecommissies** niet of moeilijk kunnen worden bereikt'.

'Niet worden bereikt', daarbij kun je denken aan campingwerk, strandwerk, waar het plaatselijk evangelisatiewerk doorgaans niet aan toe komt.

'Moeilijk worden bereikt', dat doelt op een publiek, dat het plaatselijk werk wel probeert te bereiken, maar wat zonder steun niet goed lukt.

Het daadwerkelijk met man- en vrouwkracht ondersteunen van plaatselijke activiteiten heeft dus van het begin af aan het werk van **E&R** getypeerd. De statuten hoeven in deze zin niet te worden aangevuld.

Schadelijk: het voorstel probeert advisering en informatieoverdracht aan plaatselijk werk onder de doelstelling te brengen. Daar dreigt nu **E&R** werk te gaan doen, dat door anderen in onze kerkgemeenschap gedaan kan worden. Zoiets heeft ze toch nooit **willen** doen? Weliswaar werd ze door de vragen uit de **ker-**

ken vaak tot dit werk genoodzaakt, omdat **binnen** het Landelijk Verband de **ervarings**-overdracht onvoldoend was georganiseerd. Maar met de gevormde Landelijke Vereniging is er een kans om deze ontwikkeling ten goede bij te sturen. **E&R** zou de vragenstellers kunnen doorverwijzen: Dan kan ze de vrijkomende energie in haar eigen werk investeren. En de Landelijke Vereniging kan op een bestaande behoefte inspelen. Om daaraan te voldoen is ze toch opgericht?

En als er nu zoveel kerken om hulp vragen, als goede voorlichting en advisering nieuwe initiatieven losmaken, dan is het de vraag of daar niet enkele vaste krachten voor ingeschakeld kunnen worden; een **advies-telefoon**, zelfs een vast bureau lijkt mij geen overbodige luxe. Het front is in het hele land in beweging, de logistieke steun maakt een overgangssituatie door: Dat is het moment om een goede strategie door te zetten.

■ Twee handenvol konklusies

Met de laatste opmerking ben ik uitgekomen bij één van de gevolgtrekkingen, die te maken zijn **aan** de hand van dit overzicht. Het is misschien wel handig om wat nu verspreid is over 4 nummers in een tiental punten samen te vatten.

1. Evangelisatie en Kerkrecht zijn geen onderwerpen, die elkaar niet verdragen. Juist waar de praktijk vaak spanningen vertoont is het geraden met goede orden de uitbouw van het evangelisatie-werk te dienen.

2. De Richtlijnen van Kampen-'75 wijzen kerkeraad en gemeenteleden op hun éigen verantwoordelijkheid voor de evangelisatie.

3. Na '75 als kerkeraad de plaatselijke evangelisatie zo organiseren, dat via een commissie alle arbeid onder eigen verantwoordelijkheid valt, is de stand terugzetten naar Utrecht-'23.

4. Kerkeraadsleden zullen de evangelisatie moeten integreren in hun ambtelijk werk: in prediking, op catechisatie, **op** huisbezoek de gemeenteleden op de roeping wijzen en toerusten.

5. Het werk zelf wordt gedaan door de gemeenteleden: ideeën uitwerken, voorbereidingen treffen en de daadwerkelijke uitvoering. In goed overleg met de kerkeraad kunnen zij hun werk organiseren in werkgroepen **en/of** verenigingen.

6. Wel vraagt deze arbeid (in onderscheid van andere arbeid door gemeenteleden in het onderwijs, de politiek enz.) speciale begeleiding en instructie van de kant van de **kerke**-raad.

7. De kerkeraad behoudt zelf veel werk aan de evangelisatie en kan slechts voor een be-

perkte taak een commissie benoemen: advies van de kerkeraad voor diens uitoefening van toezicht, en **instructieve** begeleiding van gemeenteleden. Daadwerkelijke actie en **koördinatie** passen niet in het takenpakket van een commissie. Ook als gemakkelij**heidsop**-lossing is de uitbouw van de plaatselijke evangelisatie er niet mee gediend.

8. De vereniging **E&R** heeft met haar arbeid een leemte in het landelijk evangelisatiewerk opgevuld. Met haar huidige doelstelling is zij van grote betekenis voor de ondersteuning van plaatselijke initiatieven.

9. In kerkelijk dunbevolkte gebieden liggen mogelijkheden voor genabuurde kerken. De ambtelijke diensten van prediking, catechese e.d. kunnen van de kerkeraden uitgaan, terwijl het evangelisatiewerk door een internationale evangelisatievereniging kan worden aangepakt.

10. De Landelijke Vereniging voor Evangelisatie-arbeid is een goed hulpmiddel – voor kerkeraden om voorlichting op te doen ten dienste van hun toezicht en instructie – voor evangelisatiewerkers om ervaringen van anderen aan te horen, hulpmateriaal, **lektuur**, methodieken te verkrijgen. Met een vast adres als data-bank zou het **evangelisatie**-werk in onze kerken goed geholpen zijn.

Voor wie iets meer wil lezen, over wat in onze kerken geschreven is over dit onderwerp, volgt hier een literatuurlijstje (in historische volgorde):

1923 Rapporten aangeboden aan de Synode van Utrecht;

1935 Handboek voor Gereformeerde Evangelisatie;

1949 Ds. G. van Dooren 'Instrukteurs en frontsoldaten';

1975 Prof. dr. C. Trimp 'De opzet van de evangelisatie' I-VIZ in 'De Reformatie' jrg. 50; p. 101 v.v.;

1975 Acta van de Generale Synode gehouden te Kampen;

1975 Ds. M. Brandesin 'Opdracht' dec. '75;

1977 Drs. S. Cnossen 'Ambt en evangelisatie' in 'Dienst' jrg. 25 nrs. 5 en 6;

1982 Prof. dr. J. Douma 'Evangelistiek'.

P. H. van der Laan

800 In het tweede deel van zijn bespreking van prof. Douma's boek over Politieke verantwoordelijkheid geeft dr. Verbrugh commentaar op de periode Luther-Kuyper. Hij wijst in het denken van die tijd gevaren aan als scholastischdenken en neutralisme.

Een politieke weg van Ambrosius naar Amersfoort II

■ De protestantse scholastiek

Op het hoofdstuk dat Douma wijdt aan Luther volgt hst. 4 over dr. A. Kuyper. Ook hier is de sprong in de tijd groot. Echter beschrijft de auteur in dit hoofdstuk kort iets uit de periode tussen Luther en Kuyper: de Verlichtingstijd; Franse Revolutie en democratie; Groen van Prinsterer en de openbare school.

We vragen ons echter af waarom in een boek dat via Kuyper aan een beoordeling van het GPV toekomt, en dat blijkens de manier van schrijven aan de lezers vooral op een gereformeerd publiek is gericht, een hoofdstuk over Calvin moest ontbreken. Nu moeten we het doen met wat de schrijver in een hoofdstuk over Luther af en toe tussen de regels door over Calvin meedeelt. En dit terwijl Calvin toch de reformator was die zichzelf in zijn leringen steeds het meest gelijk bleef en niet Luther. Calvin werd ook minder beïnvloed door de middeleeuwse scholastieke stelsels dan Luther omdat hij **vóór** alles boog voor de soevereiniteit van God over het totale leven.

In de jaren voor en omstreeks de oprichting van het GPV verkeerden velen in een omgeving, waarin bij politieke gesprekken steeds weer Kuyper werd geciteerd als het eind van alle tegenspraak bij bezwaren. Hadden sommige mensen echt principiële kritiek op Kuyper's beginselen, dan werd als enig mogelijk

politiek gevolg aangewezen, dat men terecht kwam bij het historisme en mysticisme van de SGP (of erger, zoals het voorbeeld van het vroegere a.r. Tweede Kamerlid prof. dr. **Hugo Visscher** had aangetoond). In die moeilijke situatie hebben latere GPV-leden veel steun gehad door het lezen van Calvin, Calvin erkende de twee regeringen, geestelijk en burgerlijk, waaraan de mens moet gehoorzamen, en bestreed daarmee de doperse stroming. Maar hij erkende ook dat de burgerlijke regering naast de geestelijke onderworpen is aan de Zoon aan wie alle macht is gegeven. Daarom moet er in de burgerstaat een uiterlijke vorm van de religie zijn. Ook wees Calvin het verband aan tussen de roeping die de mensen van God hebben en de uitvoering van hun burgerberoep. Over deze inzichten van Calvin schrijft Douma slechts in het voorbijgaan. In plaats daarvan krijgt de lezer van de reformatoren slechts Luther op zijn tafel, met de mededeling dat Calvin in zijn benadering sterker stond.

Dit is een regiefout van de auteur.

We missen bovendien nog iets. Na Calvin kwam de Verlichtingsleer niet uit de lucht vallen. Eerst kwam de protestantse scholastiek. Als we Dooyeweerd lezen, vernemen we dat Luthers irenische medestrijder en eerste opvolger Ph. Melancton de voornaamste bron van deze herinvoering van de scholastiek was. In lutherse kringen werkte de middeleeuwse scholastiek in zover door dat grotendeels buiten de Schriften werd gezocht naar manieren om het denken in de wereldlijke orde in geschikte banen te leiden. Daarbij kwam Melancton weer terug op de filosofie van Aristoteles en deze werd nu spoedig zowel op de Duitse als op de Nederlandse universiteiten onderwezen.

We willen dit wel aannemen. G. van der Zee schreef in zijn *Vaderlandsche Kerkgeschiedenis* over de predikantenopleiding kort na de reformatie in ons land:

Aan de academie legde men zich eerst toe op de oude talen en nog veel meer op de filosofie. Na twee jaren van oefening in het **disputeren** ging men tot de theologische studie over. Aan Bijbelsche uitlegkunde deed men niet, evenmin als aan kerkgeschiedenis en leer der kerkvaders. Christelijke **zedeleer** werd ook niet beoefend, maar uitermate verdiepte men zich in de wijsgeerige **zedeleer** van Aristoteles, voorts in de dogmatiek en typiek. Bovenal werden de studenten geoefend in het weerleggen van Arminius. De namen van (de middeleeuwse kerkelijke geleerden) Lombardus, Duns Scotus en Thomas van Aquino werden meer genoemd dan die van Christus en zijne apostelen, doch geluk-

kig waren er nog predikanten, die de studenten wat predikkunde bijbrachten...

Wel vragen we ons af of ook zonder **Melanchton** de protestantse scholastiek in ons land niet om zich heen zou hebben gegrepen. Het doperse denken, dat de wereldlijke orde met de wereld van de Boze verwarde, heeft ook in calvinistische kringen invloed gehad. Positieve betekenis van de Christus der Schriften voor ontwikkeling van de wereldlijke orde leek de echte Dopers onvoorstelbaar. Bekend is hoe de ten dele calvinistische en ten dele doperse Puriteinen in Engeland en de Ver. Staten dikwijls probeerden hun leven in een geestelijke en een zakelijke provincie in te delen. Bevonden zij zich in de zakelijke provincie, dan gold slechts het zakelijk belang. Christelijke politieke partijen zouden in dat klimaat niet kunnen gedijen.

Maar ook zonder dat men zich aan dopers spiritualisme overgaf, kon het voor de hand liggen allerlei zaken uit het tijdelijke leven tot de adiafora, de middelmatige dingen, te rekenen, die goed noch kwaad konden worden genoemd. Ook Calvin keurde het middelmatig noemen van bepaalde zaken niet af. Maar Calvin was in de eerste plaats kerkhervormer en minder een politiek leider dan b.v. dr. Kuyper. In de academie in **Genève** bleef een leerstoel in de wijsbegeerte lang onbezet. Intussen kon langs de weg van de erkenning van 'middelmatige zaken' in ieders leven wel een brede 'neutrale' **zône** ontstaan, b.v. op het gebied van handel, bedrijf en wetenschappelijk onderwijs. Met behulp van 'gezond' verstand kon worden geprobeerd hier orde te brengen, b.v. op economisch gebied, los van de Schriften en van het volgen van Christus. Voor dat 'gezonde' denken kon eerst steun worden gezocht bij Aristoteles en later in een geleidelijke overgang bij **Cartesius**. En deze verlichtingsfilosofie drong wel weer door naar de politiek en de theologie. Op dit punt van de **geschiedenis** gekomen, pakt Douma de draad weer op.

Vermeld wordt dat na de **autonomieverklaring** van de menselijke rede de Franse Revolutie uitbarst. De auteur beperkt zich tot een korte aanduiding. Dat behoeft niet te kort te zijn. Wel had de auteur onzes inziens een enkel kritisch woord over Rousseau's leer van de volkswil, de volkssoevereiniteit, kunnen vermelden. Dan zou ook een kritische beoordeling van het begrip 'democratie' en van de moderne aandrang om b.v. christelijke organisatiebestyren te 'democratiseren', mogelijk zijn geweest. Nu wordt 'democratie' als leidend begrip voor ons staatsbestel als feitelijke orde van zaken overgenomen.

Toch is een ongenormeerde democratie geen onveranderbare structuur.

■ **Kuyper, het staatsneutralisme en zijn 'gemene gratie'-leer**

In hst. 4 van Douma's boek wordt ten slotte in 44 blz. een overzicht gegeven van een aantal denkbeelden van dr. Kuyper als **kerkklidmaat** en politiek leider. We hadden graag eerst wat meer gelezen (liefst in een afzonderlijk hoofdstukje) over Groen van Prinsterer, die in ons land de bekendste pionier was die na de Franse Revolutie en Napoleon geprobeerd heeft het Calvinisme beter naar o.a. de politieke kant te verdedigen. Hij kon vanuit de Bijbel de wijsgerige en politieke voorstellingen van zowel de revolutie van links (Robespierre) als van rechts (Bonaparte, Bismarck) weerleggen. Groens leus 'Tegen de revolutie het evangelie' had wel een plaats en een bespreking in dit boek kunnen krijgen.

Van de zeer talentvolle dr. Kuyper, die Groens opvolger was, schrijft Douma naar aanleiding van diens pleiten voor de schraping-1905 in art. 36 N.G.B., dat Kuyper toch geen neutrale overheid wilde. Dat is juist, maar de vraag was (en is nog) of ons **staatsinstituut** zelf neutraal of nog (weer) christelijk zal zijn. Waar streven we naar, waar moeten onze kinderen naar blijven streven, willen zij niet meegezogen worden in het politiek neutralisme en subjectivisme? Dat Kuyper zich neerlegde bij de staatsneutraliteit (vandaag democratie genoemd), blijkt uit de tekst van art. 3 van het oude **a.r.** beginselprogramma, dat aan 'de consciëntie der overheidspersonen' een te beslissende functie toekende.

Bij Kuypers leer van de 'gemene gratie' (bestemd voor alle mensen, ook zonder **Schriftopenbaring**) wijst Douma op de ontplooiing bevorderende kracht die hiervan uitging. **Luther** en Calvin wezen de beroepsarbeid wel als dienst van God aan, maar het **cultuurideaal** kreeg bij Kuyper sterker nadruk. We zijn het met **Douma's** kritiek hierop eens. Douma verwijst naar de pagina's van zijn proefschrift waar staat dat de ontwikkeling van het totale scheppingsleven niet een zelfstandig doel is naast de verwerkelijking van het hemels koninkrijk. Maar het is jammer dat de auteur in zijn heldere stijl niet zegt dat een culturele ontwikkeling tot eer van de God die het Woord gaf, **wel** een zelfstandig doel is dat geboden wordt door de Schriften.

Want nu blijft er een behoorlijk gat zitten in deze politieke cultuurgeschiedenis. De auteur heeft (waarschijnlijk korthedshalve) alle stukken uit zijn geschiedenisontwerp weggelaten, waar scholastieke voorstellingen het

christelijk leven ondermijnden. Toch was die scholastiek gevolg van een brandend probleem voor **de** gelovige bekleders van een wereldlijk ambt. We hebben wel eens aan Douma gezegd, dat dit probleem voor een kerkelijk hoogleraar strikt persoonlijk gezien minder brandend zal zijn. Maar hoe moeten nu de werkers in de 'wereldlijke orde' hun arbeid verrichten? We hebben in de voorgaande delen van deze bespreking enige antwoorden uit de geschiedenis verzameld:

Denk maar niet te veel aan, tenzij rechtstreeks tot nut van de **bekering** van mensen (vrij naar Augustinus).

Probeer 't maar gewoon te doen, wals **Aristoteles** dacht, en het kerkelijk leergezag zal je wel corrigeren als je je met je verstand vergist (vgl. Thomas).

Doe het maar gewoon (Ockam), als je je maar aan de tien geboden houdt (vgl. **Luther**).

Doe het als discipel van Christus, maar er zijn **adialora** (vgl. Calvijn, **Inst.** 3, X en 3,XIX,7).

Het zit boordevol **adialora** en doe het maar volgens een eerbare filosofie (vgl. **Melanchton**).

Doe wat je kunt, want God wil dat de aarde tot ontwikkeling komt en schenkt daarvoor ook zonder Bijbel gemene gratie (vgl. **Kuyper**).

En dan voegen wij er tenslotte één nog niet genoemd antwoord bij: doe wat je kunt, om het resultaat te krijgen dat je aan de voeten kunt leggen van de Vader die je kunt kennen uit Christus' woord (vgl. K. Schilder).

In een eerste periode als chemicus op een **onderzoeksinstituut** en tot trouw verplicht als belijder, kozen we voor het laatste antwoord.

Dit laatste antwoord verschilde van het antwoord van Kuyper. Zeker, we stemmen in met Kuypers, ook door Douma geciteerde woord: Geen duimbreed is er op heel 't **erf van ons** menselijk leven, waarvan de Christus, die àller soeverein is, niet roept: 'Mijn!'. Toch hadden we kritiek op Kuypers **gemene**-gratie-leer omdat het in werkelijkheid moet gaan om de Christus der Schriften. Met woorden die zeggen: Christus is Koning van de gemene gratie (wnder Bijbel) schieten we weinig op. Hoe moeten we uitgaan van een ons niet geopenbaarde manier waarop Christus regeert? Wat baat het mij politiek te bedrijven in een Christen-Democratische Kamerfractie als ik mij in dit wereldlijk ambt niet laat gezeggen door het nabije woord van Christus en **b.v. vóór** de legalisering van abortus stem?

Kuyper tastte dan ook mis toen hij het we-

reldlijk gebied aanwees als domein van de gemene gratie, die ook zonder het Woord van genade werkzaam zou zijn. De staat werd nu instituut van de gemene gratie genoemd (zonder Bijbel) en de kerk het instituut van de particuliere genade (met Bijbel en leer van de kerk). Hiermee kwamen we via een ingewikkeld systeem toch weer terug bij de scholastiek. Het neutralisme van de staat lag in dit systeem vast.

Het is jammer dat Dooyeweerd dit niet **duidelijk** kon toegeven. Aan de ene kant is zowel **vóór** als nog een tijdlang **ná** W.O. II ernstig gewaarschuwd tegen de scholastieke 'natuur en genade'-stelsels. (Later sprak **Dooyeweerd** van 'grondmotieven', hetgeen de zaak niet verduidelijkte). Maar aan de andere kant werd niet gezegd waar het op aankomt, namelijk dat van de juiste onderscheiding tussen de geestelijke en burgerlijke regering nooit gebruik gemaakt mag worden om het burgerlijke regime anders te laten normeren dan rechtstreeks door het Woord van Christus. Daardoor wordt de eer van de Vader gediend. Wordt hiervan afgezien, dan is een snelle secularisatie het gevolg, waarbij ook het geestelijk (kerkelijk) leven zal worden meegesleept.

De historische voorbeelden van snel om zich heen grijpende secularisaties die op de invoering van scholastieke stelsels volgden, zijn bekend. Op de Hoogscholastiek in de 13e eeuw volgde snel de Renaissance; op de protestantse scholastiek in de 17e eeuw volgde snel de Verlichting. Het neo-thomisme dat in 1917 voor rooms-katholieke leiders verplicht werd gesteld, werd na de Tweede Vatikaans **Concilie** gevolgd door een sterke r.-k. secularisatie. Ook de neo-calvinistische scholastiek, waarvan enkele elementen in 1942 werden gecanoniseerd, leidde in korte tijd tot vergaande secularisatie.

A. J. Verbrugh

Synode- impressies

Op een prachtige, zomerse dag arriveerden de synodeleden gebruid en uitgerust in Heemse. Het was goed elkaar weer in gezondheid te begroeten. Het viel al dadelijk op, dat er enkele nieuwe gezichten bij waren. Ook de afgevaardigde die tot nu toe deze rubriek zo voortreffelijk heeft verzorgd, moest zich laten vervangen. Voor de lezers betekent dit dat zij het zonder zijn speelse indrukken en flitsende uitdrukkingen moeten stellen. De algemene indruk was dat de meesten in de loop van de eerste synodedag na het reces zich weer helemaal in de synodesfeer voelden opgenomen. Op de eerste avond kon al weer plenair vergaderd worden. De maaltijden worden na het reces op een ander adres genuttigd. Niet, omdat het oude adres niet voldeed, integendeel, maar omdat de roepende kerk de afgevaardigden met alle mogelijkheden die Heemse op culinair gebied te bieden heeft, wil laten kennismaken. Een stoet hoogwaardige heren begeeft zich te voet naar de plaats waar de magen geres-taureerd worden. Dat blijft door de inwoners van dit deel van Heemse niet onopgemerkt. Wel biedt een wandeling voor en na de maaltijd perspectief voor de lichamelijke conditie van de afgevaardigden. En het natuurlijke komt eerst, daarna het geestelijke. Grote waardering is er voor de broeders en zusters in Heemse die ons hun kerk en bijgebouwen weer voor een hele periode afstaan en in hun huizen gastvrijheid verlenen. Tijdens het vergaderen bleek al gauw dat de leestekens nog altijd een grote plaats innemen in de harten van sommige afgevaardigden. De waardering varieert van doffe berusting tot adoratie.

Hoe broos onze levens zijn bleek woensdagavond, toen één van onze afgevaardigden 's avonds op weg naar zijn logiesadres een ernstig verkeersongeval overkwam. De auto was total loss, maar de HERE spaarde het leven van deze broeder. Donderdagmorgen bij de dagopening hebben we de HERE hartelijk gedankt voor Zijn bewarende hand.

'De voorzienigheid van de HERE strekt zich uit over milimeters en seconden,' merkte een afgevaardigde op.

Bij de bespreking over de verhouding tot de Christelijke Gereformeerde Kerken waren er gevoelens van droefheid, omdat na 40 jaar nog geen eenheid in het ware geloof bereikt is. Eénparig was de begeerte om tot een goede formulering te komen die hart en hoofd zal treffen. Eénparigheid was er in Groningen 1946 op de eerste gewone generale synode na de Vrijmaking om contact te zoeken met de Christelijke Gereformeerde Kerken, éénparigheid is er in Heemse in het begeren om tot eenheid te komen met deze kerken. Jubilea van afgevaardigden blijven niet onopgemerkt. Bij de dagopening wordt in de regel door de praeses daaraan op passende wijze aandacht geschonken. Bij een bijzonder jubileum is bijzondere aandacht gerechtvaardigd. Dat bijzondere kwam op een avond na vergadertijd op gepaste, maar heel bijzondere wijze tot zijn recht, toen het 25-jarig ambts- en huwelijksjubileum van ds. H. W. Ophoff als post-agendapunt was aangekondigd.

Verschillende andere agendapunten werden in deze week afgehandeld. De negende synodeweek, de eerste na het reces, werd vrijdagmiddag afgesloten. Bijna 250 agendapunten zijn nu afgewerkt.

W. van den Engel

Afscheiding in Hattem

11

804 In de procedure tegen Brummelkamp stond de gezangen-kwestie centraal. Het kerkbestuur gaf hem bevel om bij elke kerkdienst voortaan weer uit de gezangbundel te laten zingen; maar Brummelkamp wilde eerst wel eens de gronden voor zo'n bevel vernemen. Op 6 september hield hij een preek, die volgens de kerkvoogden niets dan ophitsing ademde. Wat een 'Verderfs Engel'! . . .

Het Provinciaal Kerkbestuur

Begin september besloot het Provinciaal Kerkbestuur de procedure tegen Brummelkamp zelf verder te voeren. Hij ontving per brief van 7 september de uitnodiging om op de 22e 's morgens om 10 uur in Arnhem te verschijnen "op de kerkekamer der groote kerk" om door een benoemde commissie te worden gehoord over

1. de gezangen;
 2. de instemming met de Acte van Afscheiding;
 3. zijn verklaring, dat hij geen wetten etc. van de Haagse Synode wilde erkennen.
- De doopkwestie bleef buiten beschouwing. Het wordt niet duidelijk, waarom.

Van het verhoor in Arnhem heeft Brummelkamp zelf het volgende verslag gegeven.

Nadat ik op den bestemden tijd en plaats verschenen, en de President begonnen was te spreken, verzocht ik vooraf eenige vragen te mogen doen. Toen mij dit was toegestaan, vroeg ik wie mijne beschuldigers waren, die **deze** bezwaren hadden ingebracht, waarop mij geantwoord werd, dat het bestuur onderzoek deed, gedeeltelijk op het gerucht, gedeeltelijk op door den kerkeraad van **Hattem** aan het **Klassikaal** bestuur van Harderwijk **ingezondene berigten**.

Vervolgens vroeg ik, waarom mijne zaak dadelijk voor het Provinciaal en niet eerst voor het Klassikaal bestuur behandeld werd, waarop men mij verwees naar art. 7^b van het reglement van kerkelijk opzicht en tucht, hetwelk zegt, dat zulks gebeuren kan in zaken welke, **ten einde eene afzetting in te roepen**, deze onmiddellijk ten **gevolge** zouden kunnen hebben.

Nadat ik nog gevraagd had of men deze beschuldigingen betrekkelijk mijne leer of wandel rekende te zijn, en **mij** hoofdzakelijk geantwoord was, **niet op uwe leer, maar op den wandel**; verzocht ik of de commissie mij

de redenen wilde opgeven, welke er waren, waarom men **mij** bevolen had de gezangen weder te **gebruiken**, en welke verplichting er voor mij bestond tot derzelver gebruik. Gelijk ik echter, op mijn **schriftelijk** verzoek, dien-aangaande geen antwoord **ontfangen** had, werd mij gezegd, dat de **kommissie** daarin niet treden **konde**, daar **zij** alleen gesteld was tot onderzoeken en daarmede (hans **zoude** **aan**-vangen).

De volgende 11 vragen werden mij daarop voorgehouden, waarop ik naar mijne overtuiging de daarbij gevoegde antwoorden gaf:

1. Hebt gij openlijk bekend gemaakt, dat voortaan door u **geene** gezangen meer zouden worden opgegeven?

Ja.

2. Met deze of dergelijke bijvoeging, dat uwe overtuiging u zulks gebod niet alleen, maar ook dat het volk van God **dezelve** niet zong, ten **minste** op een heel enkele **mensch** na, en dat men zich hierover **niet** moest verwonderen zoo men in aanmerking neemt den tijd in welken en de mannen door welken de gezangen zijn vervaardigd?

Nadat ik de commissie opmerkzaam gemaakt had op de wijze waarop deze en ook de andere vragen waren ingerigt, als volkomen overeenkomende met de door een groot deel des kerkeraads ingediende protesten tegen **mijne** handelwijze, waaruit wel blijkt dat die **mensen** vele **woorden** welke ik gesproken had onthouden, maar niet derzelver verband en **zamenhang** gevathadden, en **juist** daardoor de zaken een geheel ander voorkomen gaven, antwoordde ik op soortgelijke wijze als in het aan **Ds. van der Roest** geschrevene antwoord.

2. Met welk doel hebt gij die bekendmaking openlijk gedaan?

Omdat ik geloof, in zaken van gewicht niets te mogen doen, zonder de gemeente ook van de redenen mijner handelwijze kennis te geven.

3. **Was** u niet de wet bekend van den 1 Januarij 1807, waardoor **dezelve** zijn ingevoerd, zoodat het dus bij de orde behoort om **dezelve** te gebruiken?

Hier begon ik aan te **toonen**, dat het gebruiken der gezangen op vele plaatsen wanorde veroorzaakt. Nadat men mij echter verklaard had, dat het woord **orde** hier **gewoonte** beteekende, antwoorde ik: ja, maar volgens onze belijdenis (geloofsb. art. 7) mag ook de **gewoonte** ons niet doen handelen tegen **Gods** woord.

5. Deze vraag, grootelijks met de vorige overeenkomende, vatte ik aldus op, als of men mij vroeg naar bekendheid met een bijzonder Pro-

vintiaal besluit, aangaande de gezangen, waarop ik antwoordde: dat hetzelfde mij onbekend was. *)

*) ~~Uit~~ het stuk waarin men mij mijne afzetting bekend ~~maakt~~, schijnt het dat ik die vraag niet volkomen begrepen of verstaan heb, en dat zij ook op de invoering van het gezangboek doelt. (noot van Brummelkamp)

6. **Blijft** gij bij uwe gedane verklaring volharden?

Ja; omdat ik geloof niet te mogen terug treden op grond van de, overeenkomstig Gods woord, gemaakte bepaling.

7. Hebt gij verklaard het geheel en al eens te zijn met de navolgende verklaring als toen bij den kerkeraad ingediend? (de **Acte van Af-scheiding**)

Neen: ik heb gezegd eenste zijn in het weigeren van onderwerping en gehoorzaamheid, als zijnde het bestuur anti-gereformeerd, d. i. in zoo ver als het bestuur anti-gereformeerd handelt.

8. Hebt gij bij inschrijving in de notulen van de kerkraads vergadering die verklaring daar-bij gevoegd?

Ja hoofdzakelijk.

9. Hebt gij in diezelfde kerkeraadsvergadering in het bijzonder verklaard, geenerlei wetten, reglementen of verordeningen van de **Haag-sche Synode** te willen erkennen of er u aan te onderwerpen?

Mijne tegenwoordigheid alhier **zoude** het tegendeel bewijzen; ik vind mij echter verplicht ook hier meer naauwkeurig te antwoorden. Het woord **willen** heb ik niet gebruikt, daar het niet in mijne wijze van denken en spreken ligt wat ik **wil** (gelijk zulks bij de meerderheid der kerkeraadsleden plaats heeft), maar wat ik **mag** en **moet**. **Ik** heb verklaard niet te **mogen** gehoorzamen, en tevens getracht de overige kerkeraadsleden te overtuigen, dat ook zij zoo zij waarlijk Gereformeerd zijn, zulks niet mogen doen.

10. Erkent gij zelve niet hierdoor uwe verbintenis met het Hervormd Kerkgenootschap te hebben verbroken?

Nadat men mij verklaard had, door **Hervormd Kerkgenootschap**, de sedert en reeds vóór 1618 bestaande Gereformeerde Kerk te verstaan, antwoordde ik: neen, maar **juist het tegendeel**, daar ik niet protesteer tegen het Gereformeerde, maar alleen tegen datgene wat Anti-gereformeerd is.

11. **Blijft** gij in deze volharden?

Ja, omdat ik geloof niet te mogen terugtreden.

Nadat men mij art. 49 van het reglement van kerkelijk opzicht en tucht had voorgelezen, vertrok ik, zeer wel begrijpende, dat het **anti-gereformeerde** bestuur thans rede genoeg **zoude** vinden om een gereformeerden predikant van zijne dienst te ontsetten. ¹⁸⁾

¹⁸ Off. St., II, 89-92

Afzetting

Na het voorgaande waren Brummelkamp's dagen in de Hervormde Kerk geteld. De kerkelijke molens maalden snel. De kerkeraad kwam er nauwelijks aan te pas; hij mocht af en toe enkele inlichtingen geven en stukken opsturen.

Op 7 oktober 1835 velde het Provinciaal Kerkbestuur vonnis. Brummelkamp werd met onmiddellijke ingang als predikant afgezet. De hoofdzaken van het afzettingsbesluit waren de volgende.

Overwegende, dat een predikant, die het gebruik van dat gezangboek **weigert**, zich verzet tegen eene verordening, door alle de Provinciale Synodes van Nederland, als wettige vertegenwoordigers van alle de Nederlandsche Hervormde Gemeenten, vastgesteld; dat hij de bestaande orde verbreekt en **deswegen** strafbaar **is**.

Overwegende, dat een predikant, wegens **zoodanige** aankanting tegen eene bestaande verordening te meer strafbaar wordt, wanneer hij zich niet ontziet, om dezen zijn tegenstand openlijk van den predikstoel aan de gemeente bekend te maken en **alzoo** deze uit te lokken, om met hem in dezen tegenstand deel te nemen.

Overwegende dat **zoodanig** gedrag, in den hoogsten graad **strafwaardig** wordt, wanneer men verklaart in hetzelfde te zullen blijven volharden.

Overwegende, dat op alle predikanten der Hervormde Kerk van Nederland de onloochenbare verplichting rust tot onderwerping en gehoorzaamheid aan het bestaande Kerkbestuur, en dat **alzoo** een predikant, die **mondeling** en **schriftelijk** zijn instemming verklaart met lieden, die deze gehoorzaamheid **weigeren**, zich hierdoor schuldig maakt aan een **bedrijf**, door hetwelk hij zijne verbintenis met het Hervormd **Kerkgenootschap** opzeft en vernietigt, vooral wanneer hij tevens het Kerkbestuur verklaart te zijn **anti-gereformeerd**.
(wordt vervolgd)

M. te Velde

Een richtingenkerk

In Centraal Weekblad *schrijft* ds L. H. Kwast het volgende:

Aan de classis Haarlem komt de eer toe. Ze heeft het verlopende getij herkend en daarom de bakens verzet.

Als het niet langer gaat zoals het moet, dan moet het maar zoals het gaat.

Op het grondgebied van de stad Haarlem bevinden zich drie gereformeerde kerken: Noord (2145 leden, drie predikantsplaatsen), Oost (1569 resp. twee) en Zuid (1317 resp. een). Het is in stad en land bekend dat de geestelijke ligging in die drie kerken zeer verschillend is. Zuid is een gemeente met 'een duidelijk confessioneel gereformeerd stempel. Dat kan van Noord en Oost veel minder worden gezegd.

door L. H. Kwast

Het is al een praktijk van jaren dat vele gereformeerde Haarlemmers die in Noord of Oost wonen, op zondag naar Zuid trekken om daar de eredienst bij te wonen. Onder hen zijn er die al herhaaldelijk de wens te **kennen** gaven om lid van Zuid te mogen worden. Het omgekeerde doet zich ook wel voor, maar in veel geringere mate.

Volgens de kerkorde is het een onmogelijke zaak dat gereformeerden die op het grondgebied van de ene kerk wonen, als lid van een andere (aangrenzende) kerk worden ingeschreven. Nog tijdens de synode van Maastricht (1976) werd die onmogelijkheid nadrukkelijk uitgesproken. We moeten, zei Maastricht, samen blijven zoeken naar het **éne** geloof in de Heer. We mogen niet toegeven aan de bekoring om ons aan te sluiten bij een groep van gelijkgezinden.

Maar de beslissing van Maastricht was, gemeenten aan de praktijk, al achterhaald. Ze bete-

kende dat gereformeerden die zich in eigen **kerkhuis** meer en meer vervreemd voelden, uitweken naar andere kerkelijke gemeenschappen. Ook al werden zij daar nog niet officieel **kerklid**, toch lieten ze zich in de thuiskerk niet meer zien of horen. Ze werden gereformeerden in de verstrooiing. Wat tegenwoordig met een fraaie term '**plurale kerkgemeenschap**' wordt genoemd, is al een verhullend woord voor verstrooiing.

Richtingen-kerk

Feitelijk heeft de classis Haarlem dat erkend door de Haarlemse regeling voor het '**grensverkeer**' goed te keuren. Wie in Noord of Oost woont, maar zich kerkelijk alleen in Zuid thuisvoelt, kan daar – vanzelfsprekend na gesprek en overleg – ook als **kerklid** worden ingeschreven. Daarmee is in Haarlem het begrip van de geografische parochie **doorbroken**. Het zoveelste bewijs dat het leven sterker is dan de leer.

Hoe gaat het nu verder? Dat lijkt volstrekt duidelijk. Haarlemse toestanden doen zich overal in de Gereformeerde Kerken in Nederland voor. Het kan niet anders of elders in ons land zullen gereformeerden hun kerkeraden en classes verzoeken om invoering van het Haarlemse model. Het hek is nu van de dam. Men mag het loven, men mag het laken, maar z6 ziet onze kerkelijke en geestelijke werkelijkheid er uit. Hetzij deze, hetzij een volgende synode zal voor deze werkelijkheid moeten zwichten. Als het zaad van de geestelijke verdeeldheid is gezaaid, mag niemand zich over de oogst verbazen. Wij zijn een '**richtingen-kerk**' geworden en kunnen de ogen daarvoor niet langer sluiten.

Bij alle treurnis daarover – wie hier lacht, heeft geen hart – ontdekt in de Haarlemse regeling een lichtpuntje. Het starre systeem van de geografische parochie laat aan gereformeerden die zich in eigen gemeente een kat in een vreemd pakhuis voelen, geen centimeter ruimte. Als het hun keel dichtknijpt, kunnen ze alleen maar uitwijken naar een christelijke gereformeerde of andere kerkelijke gemeenschap.

Het Haarlemse model biedt in dat geval uitkomst. Je kunt gereformeerd blijven door als lid van een naburige gereformeerde kerk te worden ingeschreven. Ik vermoed dat deze noodoplossing vele gereformeerden zal aanspreken. Plaatselijke kerkscheuringen, zoals enkele maanden geleden in **Joure**, kunnen dan wellicht ontweken worden.

Wijjs

Dat aan de Haarlemse ontwikkelingen veel meer vastzit, is duidelijk. Het lijdt geen **twij-**

fel dat in CW en andere kerkelijke organen het laatste woord daarover nog niet geschreven is. Het is een zaak van diepe zorg. Zo ver zijn wij met elkaar gekomen. We herkennen elkaars geloofsbeleving niet meer. En de talloze kerkelijke en particuliere gesprekken over onze geestelijke verdeeldheid hebben vooralsnog weinig soelaas geboden.

De Haarlemse beslissing is een menselijke beslissing in de meervoudige zin van het woord. Ze is een erkenning van het al te menselijke en tegelijk een weigering om elkaar bovenmenselijke eisen te stellen. Het is alleen maar wijs om te aanvaarden dat wij zijn die wij zijn.

Hoe ds Kwast enerzijds kan spreken over 'een zaak van diepe zorg' en tegelijk het 'wijs' kan vinden 'te aanvaarden dat wij zijn die wij zijn' is ons een raadsel. Dit is toch wel de wijsheid 'van deze wereld' die ten koste van alles – zelfs van de waarheid van Gods Woord – de boel bijeen wil houden.

Hoe anders spreekt de Bijbel over Christus' kerk: 'één Here, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die is boven allen en door allen en in allen' (Efeze 4 : 5, 6). Wat blijft er bij een 'richtingen-kerk' over van wat Paulus even verder schrijft dat 'het gehele lichaam' – de kerk – aan Christus z'n groei ontleent als 'een welsluitend geheel'?

Schriftkritiek en de tolerantie daarvan verstrooit en verwoest de gemeente. In 1926 schreef K. Schilder een serie artikelen onder het opschrift: 'Van kerk tot kring... een afval'.

Inderdaad. En het is niet 'wijs' zich bij deze afval neer te leggen. Ds Kwast spreekt in dit verband dan ook ten onrechte van 'het starre systeem van de geografische parochie'. Wat hij eerder in dit artikel schreef raakte de kern van de zaak: 'Wat tegenwoordig met een fraaie term 'plurale kerkgemeenschap' wordt genoemd is al een verhullend woord voor verstrooiing'.

W.G.d.V.

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

↑ TELOS

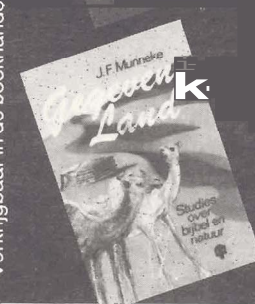
Dr. C. van der Waal
SOLA SCRIPTURA
Tweedelige wegwijzer bij het bijbel-lezen. Inleiding, karakterisering en overzicht van elk bijbelboek.
Deel 1 (O. T.) 423pag. f 30,50
Deel 2 (N. T.) 240pag. f 20,50

J. Stafford Wright
PERSONEN UIT DE BIJBEL
Voortaan geen verwarring meer tussen Jojakim en Jojakin en tussen de verschillende Jakobussen, Maria's, Herodessen enz. Een woordenboek dat van A tot Z informeert, boeit en inspireert.
272pag., met kaartjes, f 20,75

John Eddison
BIJBELSE KERNWOORDEN
De belangrijkste kernwoorden uit het Oude- en Nieuwe Testament worden in dit boek verklaard en toegepast. Bijbelse begrippen gaan weer voor ons leven en het bijbel lezen wordt daardoor zinvoller.
160pag., f 18,25

J. F. Munneke
GEGEVEN LAND
De auteur laat het oude land Israël herleven waarbij de tientallen kleuren- en zwart-witfoto's, de kaarten en de schema's niets aan duidelijkheid te wensen over laten.
184pag., f 20,75

Verkrijgbaar in de boekhandel!

DON

Zend mij
rechtstreeks van de uitgever
via boekhandel
te

☐ U Sola dl. 1 ☐ Personen ☐ Gegeven land
☐ Sola dl. 2 ☐ Kernwoorden ☐ Boekenbrochure

Naam:

Adres:

Postcode:

Plaats:

Stuur deze Don in een open envelop zonder postzegel naar
Uitgeverij Oosterbaan, Antwoordnummer 10.4460 VB Goes